

Facultatea de Studii Europene
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Rezumatul tezei de doctorat

Studiul relațiilor de înrudire.

Căsătoria – atitudini, practici și dinamici

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Ion Cuceu

Doctorand:

Hossu Iulia-Elena

Cluj-Napoca

2010

CUPRINS

PARTEA I – Istoricul problematii

INTRODUCERE.....	4
CAPITOLUL I – ISTORICUL STUDIULUI RELAȚIILOR DE RUDENIE	15
1. Considerații <i>vis-à-vis</i> de rudenie.....	15
1.1. Rudenia – scurt istoric al conceptului.....	17
1.2. Categoriile rudeniei.....	21
1.3. Terminologia rudeniei.....	23
2. Problematika studiului rudeniei – L. H. Morgan și viziunea sa evoluționistă.....	26
3. W. H. R. Rivers și „recuperarea” lui L. H. Morgan.....	32
4. Problematika rudeniei din perspectiva structural-funcționalistă.....	34
4.1 .K. B. Malinowski sau viziunea funcționalistă prin excelență	35
4.2 .A. R. Radcliffe-Brown – rudenii, perspectivă generală	37
4.3 „Relațiile glumețe” – A. R. Radcliffe-Brown	40
5. Claude Lévi-Strauss – înrudirea și regulile de căsătorie sau „ <i>teoria alianței</i> ” – perspectiva structuralistă.....	42
6. David M. Schneider și critica la adresa studiului rudeniei.....	46
7. După David M. Schneider – studiile contemporane asupra rudeniei.....	50
CAPITOLUL II – STUDII SOCIALE ALE RUDENIEI PE TERITORIUL ROMÂNESC.....	59
2.1. Henri H. Stahl – rudenii în satul devălmaș de tip arhaic.....	60
2.2. Nicolae Constantinescu – rudenii reflectată în folclorul românesc.....	66
2.3. Rudenia pe teritoriul românesc – perspective de dinafară.....	69
CAPITOLUL III – A. R. RADCLIFFE-BROWN – TEORIA DESCENDENȚEI VS. CL. LÉVI-STRAUSS – ÎNRUDIREA ȘI REGULILE DE CĂSĂTORIE	71
3.1. A. R. Radcliffe-Brown și refuzul funcționalismului de către un „funcționalist”.....	71
3.2. A. R. Radcliffe-Brown – rudenii și <i>teoria descendenței</i>	72
3.3. Perspectiva structuralistă – Claude Lévi-Strauss	82
3.4. Claude Lévi-Strauss – înrudirea și regulile de căsătorie – „ <i>teoria alianței</i> ”	85
3.5. Teoria descendenței vs. teoria alianței – final sau doar început de drum.....	93
3.6. (Re)nașterea studiilor pe problema rudeniei – Janet Carsten și înrudirea.....	97

PARTEA A II-A – Perspectivă aplicată – cercetarea, metodologia și analiza

CAPITOLUL IV – CĂSĂTORIA – PERSPECTIVĂ GENERALĂ	102
4.1. Căsătoria și termenii asociați – etimologie	104
4.1.1. Triada familie-casă-femeie	106
4.1.2. Termenii asociați căsătoriei	112
4.2. Căsătoria – aspecte juridice și canonice pe teritoriul României.....	125
4.2.1. Căsătoria și familia între vechi și nou – aspecte juridice	125
4.2.2. Căsătoria și familia – aspecte canonice	138
4.3. Căsătoria – aspecte demografice actuale pe teritoriul României	143
4.4. Căsătoria – între rural și urban	154
CAPITOLUL V – CĂSĂTORIA – BAZĂ A SISTEMULUI DE ÎNRUDIRE. ATITUDINI, PRACTICI ȘI DINAMICI.....	159
5.1. Cercetarea – prezentare generală	159
5.2. Căsătoria – baza sistemului de înrudire	165
5.2.1. Studii de caz în mediul rural – nunta și înmormântarea	166
5.2.1.1. Căsătoria – nunta și înrudirea	168
5.2.1.2. Înmormântarea și înrudirea prin nuntire în moarte	179
5.2.2. Studii de caz în mediul urban.....	194
5.2.2.1. Înrudirea prin căsătorie – mediul urban. Atitudini, practici și dinamici.....	199
5.2.2.1.1. Căsătoria Danielei	199
5.2.3. Căsătoria – atitudini, practici și dinamici	209
5.2.3.1. Cadru general.....	209
5.2.3.2. Fața vizibilă și fața ascunsă a căsătoriei	215
CONSIDERAȚII FINALE	234
BIBLIOGRAFIE GENERALĂ	245
ANEXE.....	257
Anexa A: Glosarul termenilor de înrudire	257
Anexa B: Ghid de interviu	260

Cuvinte cheie: rudenie, înrudire, căsătorie, alianță, nuntă, familie, rural, urban, atitudini, practici cotidiene

Lucrarea de față este rezultatul unei munci de cercetare de aproape 4 ani. Inițial, în primă fază, un demers de tip monografic, în care mi-am propus să inventariez sistemul de înrudire din Râșca, județul Cluj, comună aflată la 60 de km distanță de orașul Cluj-Napoca, acest studiu a evoluat pe parcurs ce am înaintat în subiect spre focusarea asupra căsătoriei, văzută ca punct central în raportul de reconfigurare a înrudirii, atât în spațiul rural, cât și în cel urban. Acest lucru s-a petrecut după primul an de cercetare de teren, când am realizat că o simplă inventariere a sistemului de înrudire din comuna în cauză nu va reuși să-mi răspundă la o serie de întrebări: ce anume înțeleg actualmente oamenii prin înrudire? Cum anume se produce această înrudire? Și cum își reprezintă actorii sociali înrudirea, atât la nivelul discursiv, cât și la nivelul practicii? Iar în mod particular, care este modalitatea prin care căsătoria, ca parte centrală constitutivă a înrudirii, reușește să ilustreze într-un grad ridicat principiile atitudini, practici și dinamici ale procesului de înrudire?

De ce acest subiect?

Argumentul prim pentru un astfel de studiu ar fi slabul interes manifestat de către cercetătorii români față de subiectul în cauză. În afară de contribuția notabilă a trei autori *vis-à-vis* de subiectul înrudirii – Henri H. Stahl, Nicolae Constantinescu și Xenia Costa-Foru – rudenia a fost studiată, în general, în științele sociale din România doar ca subiect adiacent marilor monografii. Timidul interes manifestat de către etnologii/sociologii/antropologii români *vis-à-vis* de studiul problematicii rudeniei pe teritoriul românesc nu se datorează, dacă am putea spune astfel, faptului că *rudenia* nu ar constitui unul dintre principiile de bază ale oricărei societăți tradiționale românești – din contră! – și astfel nu ar fi putut fi documentată printr-o vastă paletă de credințe, practici, reprezentări. Mai degrabă, s-ar putea să se datoreze modului în care au fost făcute până la un anumit punct cercetările sociale pe teritoriul românesc – aici am în vedere, cu predilecție, studiile de tip monografic. Astfel, printre scrierile românești de specialitate, găsim extrem de puține la care ne-am putea opri atunci când suntem interesați de acest subiect. Relațiile de rudenie, structura de neam, raporturile familiale au fost tratate în studiile școlii românești de

științe sociale doar tangențial. Astfel, Dumitru Caracostea¹ este cel care va așeza raporturile de rudenie la baza unei tipologii a folclorului românesc, atribuind așadar acestora o funcție ordonatoare nu numai la nivelul realității sociale, dar și la nivelul formelor de artă. El este și cel care va resimți acut lipsa unor studii preliminare privind raporturile de rudenie în societatea românească tradițională. Totuși, asupra unui singur fapt par a cădea de acord fondatorii antropologiei românești: acela că planul rudeniei și cel al obiceiurilor vieții de familie se intersectează adesea și se intercondiționează. Însă, dacă etnologii români vor acorda spații întinse obiceiurilor din ciclul vieții de familie, din păcate nu același lucru poate fi spus și despre rudenie. Astfel, dacă în Occident studiile despre rudenie au murit deja o dată și s-au și (re)născut din propria cenușă, în România acest domeniu al antropologie pare a nu fi iscat încă prea mult interes cercetătorilor nativi. Există contribuții *vis-à-vis* de relațiile de rudenie pe teritoriul românesc, fără îndoială. Notabile sunt, după cum remarcă și V. Mihăilescu,² trei dintre acestea: Xenia Costa-Foru (1945), Henri Stahl (1959), Nicolae Constantinescu (1987).³

Cel de-al doilea argument ține de o dimensiune mai personală, a ceea ce înseamnă pentru un individ a face parte dintr-o familie sau alta. Proverbul conform căruia „*Familia ți-e dată, prietenii ți-i alegi*” constituie și astăzi o constantă în discursul *vis-à-vis* de înrudire al oamenilor. Sub acest aspect, m-a intrigat mereu măsura în care numele, familia din care faci parte ca individ te definește în fața celorlalți înainte ca tu, ca individ, să fi oferit vreun reper anume despre calitatea ta. Prin numele de familie aparții de drept unei familii sau alteia, moștenind capitalul simbolic asociat acesteia, indiferent dacă are o valoare negativă sau pozitivă.

De ce merită studiat un astfel de subiect?

După cum am mai spus, în România înrudirea a constituit arareori subiectul unei cercetări în științele sociale. În timp ce în afara țării noastre studiile asupra înrudirii au reprezentat centrul cercetărilor culturale și sociale de la începuturile antropologiei ca știință, acest lucru nu este valabil pentru teritoriul românesc. Actualmente, în Occident, studiile asupra înrudirii se află la a

¹ D. Caracostea. 1948. *Schiță tipologică a baladei populare românești în poezia tradițională română*, ERL, București.

² Vintilă Mihăilescu. 2005. *Antropologie*. Cinci introduceri. Editura Polirom, Iași.

³ H. Henri Stahl. 1959. *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, Editura Academiei, București; Xenia Costa – Foru. 1945. *Cercetare monografică a familiei*. Contribuție metodologică. Fundația Regele Mihai I, București; Nicolae Constantinescu. 1987. *Relațiile de rudenie în societățile tradiționale*. Reflexe în folclorul românesc, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.

doua viață, după ce au reușit să renască din propria cenușă la începutul anilor '90, prin lucrările lui Janet Carsten. La noi, par a se situa încă într-o linie relativ incipientă. Între timp, societatea se află în fața unor schimbări majore, modificări de structură și practici în ceea ce privește înrudirea, aruncând în fața cercetătorilor în domeniul socialului noi provocări, pe care cercetătorii ar trebui să le aibă în vedere în studiile lor. Totodată, pledoaria mea pentru un studiu al relațiilor de înrudire pornește de la premisa conform căreia relațiile de înrudire reprezintă, la un nivel micro-, al sferei private, ceea ce relațiile sociale reprezintă la un nivel macro-, în societate, în sfera spațiului public.

Pornind de la aceste aspecte, ipoteza mea de lucru a fost următoarea: *căsătoria a reprezentat și continuă să reprezinte în România miezul relațiilor de înrudire, constituind, prin excelență, principala sursă de putere de relaționare a individului pe orizontală, în mediul său social.* În abordarea mea, am încercat să las la o parte definițiile clasice asupra căsătoriei și să operez cu cele elaborate de către informanții mei, urmărind principalele atitudini, practici și dinamici ce pot fi astăzi reperate la nivelul discursurilor și al practicilor cotidiene.

La nivelul construcției, lucrarea este structurată în două părți: prima ilustrează istoricul studiului înruderii și căsătoriei în disciplina antropologiei, precum și principalele linii de studiu în ceea ce privește actualele cercetări. Este un fapt deja știut că istoria antropologiei se împletește cu istoria studiului relațiilor de înrudire, în mod particular al căsătoriei, ca parte constitutivă a sistemului de înrudire. Primele lucrări consacrate de antropologie au avut drept subiect principal studiul rudeniei: H. L. Morgan, K. B. Malinowski, A. R. Radcliffe-Brown sunt doar câțiva dintre pionierii antropologiei, care au consacrat studii extinse relațiilor de înrudire, ei fiind, de altfel, considerați drept „părinții” antropologiei culturale și sociale. Primele trei capitole, dedicate istoricului studiului problematicii, diferă ca întindere, dar acest fapt nu face decât să reflecte din nou marele interes de care s-a bucurat studiul înruderii în cadrul antropologiei occidentale, pe de o parte, iar de cealaltă parte, slabul interes manifestat pe teritoriul țării noastre *vis-à-vis* de acest subiect. În ceea ce privește cea de-a doua parte a lucrării, în aceasta am redat și analizat principalele coordonate ale cercetării de teren efectuate pe parcursul anilor de doctorat (2005 – 2009) în cele două medii de referință – rural și urban, introducând subiectul printr-o scurtă trecere în revistă a termenilor asociați căsătoriei pe teritoriul românesc, precum și a etimologiei lor, dedicând un subcapitol întreg relației privilegiate, aș spune eu, care există între termenii

familie-casă-femeie. Mai departe, am dezbătut principalele aspecte juridice și canonice, pornind de la ideea că cele două dimensiuni publice ale căsătoriei (cununia civilă și cununia religioasă) se plasează sub spectrul juridic și sub cel canonic. Am considerat oportună apoi o scurtă prezentare a căsătoriei din perspectiva demografică, bazându-mă pe datele ultimului recensământ al populației, cel din anul 2002.

Capitolul V, intitulat *Căsătoria – bază a sistemului de înrudire. Atitudini, practici și dinamici* constă în prezentarea unor studii de caz asupra căsătoriei, atât din mediul rural cât și din mediul urban. Un material aparte îl constituie analiza unei înmormântări din mediul rural, prin care s-a urmărit evidențierea modului în care rețeaua de înrudire, constituită în principal prin căsătorie, devine extrem de activă în momentul morții unui membru al familiei. Până la urmă, înmormântarea este văzută ca un „ritual de nuntă întors”, prin care se asigură agregarea defunctului la lumea celor de dincolo, în rețeaua rudelor deja trecute în neființă (v. Gail Kligman). Aceste studii de caz sunt completate de interviurile realizate cu infomanții din cele două medii de rezidență – rural și urban – care au folosit pentru evidențierea acelor atitudini și dinamici ce sunt specifice înrudirii actuale.

Așadar, lucrarea încearcă să surprindă, urmând linia teoriei alianței aparținând lui Cl. Lévi-Strauss, modul în care căsătoria pune în centrul ei stabilirea de alianțe între două grupuri care nu sunt înrudite prin consangvinitate, fapt care, în majoritatea societăților, se realizează prin intermediul femeilor.

Există, în limba română, o legătură de subsidiar între termenii ce aparțin sferei semantice a căsătoriei. Analiza s-a oprit și asupra termenilor ce pot fi puși într-o legătură directă sau indirectă cu căsătoria, susținută fiind de studiul lui Vasile Scurtu din 1966,⁴ – aș putea adăuga, o lucrare remarcabilă ce nu a mai fost egalată până la această oră în România, în literatura de specialitate pe subiectul rudeniei. Totodată, un subcapitol important semnalează relația ce există între termenii *familie-casă-femeie*, făcându-se o scurtă incursiune în simbolistica acestei triade ce se află, consider eu, la baza a ceea ce se înțelege chiar și astăzi prin termenul de căsătorie. La acest subcapitol lucrarea adaugă trei perspective diferite prin prisma cărora căsătoria reprezintă

⁴ Vasile Scurtu. 1966. *Termenii de înrudire în limba română*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.

un element central în viața actorilor sociali: ea este un fenomen legiferat și reglementat într-o întreagă ramură de drept civil, este totodată una dintre cele 7 Mari Taine ale Bisercii Ortodoxe reglementată în Codul canonic și reprezintă o dimensiune importantă în analiza demografică a populației.

Lucrarea este completată la Anexe cu un *Glosar de termeni ai înrudirii*, sintetizat din lucrările a doi autori de referință: M. Dean Murphy și Jack Goody, precum și cu *Ghidul de interviu* utilizat pe parcursul cercetării și *Bibliografia generală* a lucrării.

Trebuie să spun că sunt conștientă că dorința mea de a studia relațiile de înrudire și, în mod mai particular, atitudinile, practicile și dinamica căsătoriei, pe cele două paliere diferite ale mediilor de rezidență, este oarecum ambițioasă. Fără îndoială, departe de a fi o lucrare completă, consider că această teză poate constitui abia un început în ceea ce privește studiul anumitor aspecte ale înrudirii pe teritoriul românesc.

În ceea ce privește metodologia utilizată, pot spune că elaborarea unei metodologii de teren compatibilă cu tema în discuție a constituit pentru o bună bucată de timp principala mea preocupare. Având o tematică relativ plăcută, aș putea spune, despre care actorii sociali sunt provocați ușor să discute, dar care reprezintă, practic, un complex destul de relativ în ceea ce privește circumscrierea granițelor, am avut nevoie de acele metode de investigare a socialului care să poată surprinde cât mai multe aspecte, în modul cel mai condensat. Nu am putut risca să abordez această tematică dintr-o perspectivă restrictivă, cum ar fi cea a unui sondaj, construită pe baza unor întrebări cu răspunsuri închise. Era destul de clar, încă de la început, că subiectul acesta va trebui să se axeze pe interviuri de profunzime și pe observații participative. Astfel, am încercat să înțeleg ce se întâmplă astăzi cu procesul de *înrudire*, în mod particular cu căsătoria, urmând o metodă cu tradiție a antropologiei clasice: prin cercetarea de teren – mai precis, într-un context particular, urmărind atitudinile și practicile cotidiene prin intermediul lucrurilor pe care oamenii le cred, le spun și le fac. În acest context, pot spune că am pornit în demersul meu bazându-mă pe o *metodă inductivă* – prin observarea directă, participativă, prin efectuarea unui teren etnografic. Astfel, am dorit să construiesc în final, pe baza observațiilor și a datelor obținute în teren, un studiu de caz asupra unui proces pe care-l consider central în configurarea înrudirii, căsătoria. Aceasta reflectă modul în care comunitatea își construiește atitudinile și practicile în baza relațiilor de rudenie. Totodată, ilustrează modul particular în care, prin

intermediul rețelei de înrudire, se reglementează și chiar se ierarhizează viața socială a întregii comunități. În tot acest demers am pornit prin a susține, în lumina terenului efectuat, a observațiilor participative și a materialului de care dispun, că în comunitatea supusă studiului și, prin extensie, în mai toate comunitățile rurale, relațiile sociale se suprapun adesea relațiilor de înrudire și, drept urmare, un actor social ce este prins într-o rețea de înrudire extrem de densă va fi la fel de activ și în sfera socialului, din moment ce scena relațiilor sociale se intercalează la un nivel atât de ridicat cu sfera relațiilor de rudenie. Prin intermediul lor se acumulează diferitele forme de capital social ce servesc facilitării obținerii de beneficii și conectării cât mai strânse la viața socială. Totodată, prin intermediul acestei rețele se exercită și efectele negative ale acestei forme de capital, ce constau în constrângeri și tabuuri.

Observației participative i-am adăugat ghidul de interviu, ce are în componența sa și întrebări de tip închis, cu privire la acele aspecte care pot fi surprinse de un asemenea tip de întrebări. În schimb, majoritatea întrebărilor au fost de tip deschis, urmărindu-se tocmai înregistrarea acelor moduri particulare în care actorii sociali practică sau adaptează normele existente la nivelul social *vis-à-vis* de înrudire și căsătorie. Era destul de clar, încă de la începutul cercetării, că subiectul acesta va trebui să se axeze pe interviuri de profunzime și pe observații participative, în schimb nu am înlăturat definitiv întrebările cu răspunsuri închise, deoarece pe acestea le-am utilizat atunci când am intuit un anumit *pattern* în comportamentul indivizilor, ocazie cu care acestea au fost confirmate (spre exemplu, atitudinea proiecției ideale în motivația unei căsătorii – iubirea).

Trebuie să spun că opțiunea mea pentru o metodă predominant calitativă (interpretativă) își are originea, evident, și în formarea mea primă – de etnolog – fără a mă sustrage unei determinări mai profunde, cred, cum este cea de gen. Am avut aici în vedere dorința mea de a mă axa asupra realizării unor interviuri de profunzime, semi-structurate și povești de viață, considerând că aceste modalități de a aduna date îmi vor furniza o imagine de profunzime, pe care am putut să o completez cu observațiile participative. Cu alte cuvinte, amprenta etnografiei feministe cred că și-a făcut simțită prezența, atât în rândurile lucrării, cât și în opțiunile mele în favoarea unui demers ce tinde spre calitativ mai mult decât spre cantitativ, atât ca metodă de colectare a materialului, cât și ca modalitate de analiză. Spun acest lucru căci am dorit, pe cât posibil, să dau cuvântul informanților mei, care, consider eu, trebuie tratați ca primă sursă de

informații. Femeile au fost cele care au constituit sursa primă de date, fiind și informanții mei cheie. Această perspectivă centrată pe femei se datorează considerației că acestea reprezintă partea activă a procesului de înrudire, datorită mai multor factori: pe de-o parte, ele sunt cele prin intermediul cărora se realizează schimbul între grupurile sociale – conform teoriei alianței; totodată, în observațiile de teren am putut constata că, deși bărbații continuă să reprezinte în sfera publică familia, la fel cum se întâmplă și în familiile tradiționale, relațiile, raporturile de înrudire continuă să fie menținute, întărite și reconfigurate în cea mai mare parte prin aportul femeilor. Ele sunt, în majoritatea cazurilor, cele care mențin legătura dintre indivizii care constituie rudele apropiate și totodată ele sunt cele capabile să reproducă, la nivel verbal, extrem de rapid, rolurile prescrise ale indivizilor în contextul anumitor evenimente din cadrul comunității (nuntă, înmormântare etc.).

Îmi recunosc păcatul de a nu fi construit un eșantion după regulile sociologice, optând intenționat în formarea eșantionului meu pentru metoda antropologică a construcției de tip bulgăre de zăpadă. Alegerea de a realiza aceste interviuri doar cu femei este motivată și de faptul că pe parcursul cercetării mele, atât în mediul rural cât și în cel urban, am întâlnit o disponibilitate mult mai mare a femeilor de a vorbi despre un astfel de subiect, precum este cel de înrudire și căsătorie, lucru pe care nu-l pot spune despre bărbați. M-am gândit inițial că are de-a face cu vârsta mea și statutul meu de femeie (punctez, necăsătorită), după care, în timp, am corelat această rezervă a bărbaților *vis-à-vis* de subiect cu o sferă mult mai subtilă a vieții, cea a distribuției de roluri. În mod tradițional, după cum voi arăta și în unul dintre subcapitolele lucrării, femeia este legată la un nivel indisolubil de sfera intimă a vieții de familie, dar și de ceea ce am putea numi partea activă de practicare a înrudirii. Prin ele se realizează alianțele între familii și tot prin intermediul lor, în majoritatea cazurilor, aceste alianțe rămân a fi activate și reconfigurate la nivel social. Cumva, undeva, această diferențiere s-a produs: bărbatul este cel care, la nivel pasiv, în inerția normei și a tradiției, în cele mai multe cazuri, impune numele noii familii, stabilește regulile de structurare a acestei familii și tot el este cel care imprimă la un nivel simbolic o mare parte din identitatea acesteia în afara intimității, la nivelul reprezentării exterioare, sociale. În tot acest timp, femeia este partea „tăcută” și totuși partea activă a configurării vieții de familie: ea este cea de la care se așteaptă, după cum se va observa și din interviurile realizate, să susțină unitatea familiei, să ofere suport moral și afectiv membrilor

acesteia, să (re)producă această familie, să asigure bunul mers al lucrurilor în spațiul casnic, să mențină active constant rețelele de înrudire (atât pe cele din partea soțului cât și pe cele din partea ei), dar tot ea trebuie să asigure imaginea acestei familii în exterior. Nu în ultimul rând, am ales să discut o perspectivă mai degrabă „feminină” asupra căsătoriei deoarece, așa cum mulți autori au sesizat și observațiile proprii de teren mi-au confirmat, oricare dintre variantele posibile de atitudine în fața căsătoriei atrage asupra femeilor efecte mult mai profunde decât asupra bărbaților, după cum și E. Flahault remarca: *„Unii (foarte puțini) care nu se lasă învinși, reușesc totuși să-și mențină celibatul. Atunci sunt bănuți de vrăjitorie, considerați duhuri rele, și prin excluderea lor se restabilește ordinea lumii. Văduvul are o situație mai puțin problematică, întrucât a fost căsătorit. În schimb, văduva nu e privită altfel decât femeile nemăritate, deoarece viața femeii în afara căsătoriei este mai greu de conceput și mai lipsită de sens decât a bărbatului. Desigur, nemăritatele sunt mai rele decât văduvele.”*⁵

Realizez că pe cititorul care va lua aceste pagini în mână și se va aștepta să găsească răspunsul la întrebarea „*ce este rudenia?*” va trebui să-l dezamăgesc, căci nu am acel răspuns. Deși învățăm, ca cercetători ai socialului, să ne definim conceptele cu care lucrăm, după efectuarea primei părți de teren din Munții Apuseni, am putut afirma faptul că am devenit acut conștientă de distanța dintre acestea și terenul propriu-zis. Mă întrebam adesea cum se putea ca tocmai o comunitate rurală, în care „toată lumea este neam cu toată lumea”, să nu îmi furnizeze definiții clare asupra a ceea ce înseamnă rudenia și despre modalitățile în care aceasta se produce? Am ajuns treptat să înțeleg că termenul de rudenie se dovedește puțin prea plat pentru a reflecta ceea ce înseamnă dinamica atitudinilor și a practicilor asupra procesului de înrudire. Tot atunci am înțeles că *înrudirea* este un termen mult mai potrivit pentru a reflecta această dinamică și am ales căsătoria – privită ca proces central în configurarea de raporturi de înrudire – ca fiind centrală interesului meu. Așadar, prima concluzie a acestui demers a fost mai degrabă una generală, *vis-à-vis* de procesul de cercetare: atunci când efectuezi un studiu în științele sociale, trebuie să fii mereu gata să reconsideri și să reformulezi lucruri despre care la începutul cercetării ai fi putut să fii sigur că sunt într-un anumit fel, și care la mijlocul cercetării, la confruntarea cu terenul, se dovedesc a fi de cu totul altă factură. Astfel, prefixul *re-* a devenit definitiv:

⁵ E. Flahault. 1996. *Femmes seules, trajectoires et quotidiens. Étude sur la monorésidentialité féminine*, thèse de doctorat de sociologie, coordonator Joëlle Deniot, Universitatea din Nantes, citat de Jean-Claude Kaufmann. 2006. *Femeia singură și Făt-Frumos*. Traducere din franceză de Dana Ligia Ilin. Editura Humanitas, București, p. 29.

reconstituie, recitește, reascultă, reformulează, rescrie, reconsideră. Urmând aceste verbe, am început să observ, concentrându-mă în jur. După ce am început să observ, am constat cum aproape în fiecare practică cotidiană se poate identifica o dimensiune a înrudirii. Acolo, în acele observații s-au conturat primele idei cu adevărat valide despre procesul de înrudire din comunitate. Am ajuns să realizez cum, avidă în căutarea rudeniei și a sistemelor de rudenie, am ajuns să trec pe lângă înrudire. Așadar, m-am întors spre tot ceea ce însemna eveniment la nivelul comunității și am descoperit din nou rudenia, dar de această dată prin observație. Am descoperit-o nu întrebând oamenii despre ea, ci punând oamenii să vorbească despre viața lor, despre nunta copilului, despre înmormântarea vecinei, despre împărțirea pământului de la bunici ș.a.m.d. Primele invitații la nuntă care îmi parveneau pe rețeaua părinților mi se păreau puțin costisitoare ca sursă de date, iar înmormântările, un moment extrem de neplăcut. Și până la urmă, eu mersesem în sat să studiez rudenia și nu să particip la aceste evenimente. Eu nu culegeam date/informații despre obiceiurile și practicile de la nuntă sau înmormântare... Era scuza mea perfect valabilă, până când am realizat cât de mult mă limita materialul provenit doar din observații exterioare și interviuri. Și atunci, în acele momente de criză în redefinirea subiectului, am reînvățat lecția pe care antropologia mi-o furnizase în primii ani de studenție: observația participativă. Prinsă de teoriile din cărți *vis-à-vis* de rudenie, am trecut peste lecția de bază și am uitat ce însemnătate are a observa și a nota. Fiind implicată în evenimentele cotidiene și speciale ale unei comunități, am reînvățat să acord atenție „lucrurilor mărunte” pe care oamenii le spun, dar mai mult celor pe care oamenii le fac. După ce am început să iau parte la evenimente precum nunți, înmormântări, am început să înțeleg că rudenia după care alergasem eu atât de tare fusese tot timpul acolo, în fața ochilor mei. Undeva, la intersecția tuturor acelor atitudini, reprezentări și practici se afla și mult căutata mea rudenie. În ritualul de luare a mesei de duminică sau a mesei de sărbători, în poveștile despre cine cu cine umblă sau se căsătorește, în cele despre zestrea unora sau a altora, despre cine va fi implicat în ritualul de înmormântare a mortului, despre cine va fi persoana la care apela informanta mea cheie când avea o problemă mai importantă de rezolvat, în nunta fetei mai mici a vecinei mele ș.a.m.d.

În ceea ce privește sfera relațiilor de înrudire, consider că cele mai mari provocări le aruncă-n joc căsătoria. Prin căsătorie se construiesc raporturi și relații noi, amplificându-se și

cele deja existente între membrii grupurilor.⁶ De bună-seamă, pentru termenul de „căsătorie” putem găsi definiții care accentuează diferitele perspective din care poate fi tratată, însă definiția căsătorie, în analiza mea, se va concentra asupra dimensiunii socioculturale a acesteia. Căsătoria va fi privită pe parcursul analizei atât ca proces, cât și precum cauzalitate. Dimensiunea de proces a căsătoriei va fi ilustrată prin intermediul raporturilor noi generate de încheierea ei între membrii familiilor implicate, cât și de reconfigurarea celor deja existente, și evoluția acestora pe parcursul existenței legăturii. Pe de altă parte, dimensiunea de cauzalitate este cea prin care înțeleg drepturile și îndatoririle dintre soți, părinți-copii, soț-părinții soției etc., derivate din însuși procesul căsătoriei. Analiza va face în ultimul capitol o incursiune în ceea ce actorii sociali înțeleg prin căsătorie și, totodată, în ceea ce exprimă în practicile zilnice. În timp ce dicționarul de sociologie ne dă o definiție concisă a căsătoriei, dimensiunea trăită și experimentată a căsătoriei și a tipului de înrudire ce derivă din aceasta este extrem de variată și nuanțată în viețile indivizilor.

Referitor la dihotomia rural-urban, pot spune că această perspectivă a luat naștere pe măsura înaintării în cercetarea de teren din mediul rural. Acolo, în teren, am realizat că acest subiect se pretează unei analize pe aceste două paliere. Premisa de la care am plecat când mi-am redirecționat privirile atât spre mediul urban, cât și spre cel rural, a fost: dacă au existat schimbări profunde la nivelul socialului în perioada de „democratizare” a societății românești (și fără îndoială acestea au existat), atunci ele s-au oglindit cu siguranță și-n sfera relațiilor de înrudire. Spun acest lucru căci la nivel microsocial familia, prin indivizii care o compun, este cea care rezonază prima cu palierul transformărilor macrosociale. Cele mai bune contexte în care am putut observa modalitatea în care s-au reconfigurat raporturile de înrudire și, în mod particular, cele rezultate în urma căsătoriei, a fost momentul organizării nunții și nunta în sine, atât în mediul rural cât și în cel urban. În cazul mediului rural, analiza a luat în calcul și ritualul de înmormântare, ținând cont de faptul că în acest moment în mediul rural există încă o rezistență mare la schimbare, pe care o putem observa tocmai în desfășurarea acestor două ritualuri. Observațiile nenumărate din mediul urban m-au făcut să realizez că punerea în oglindă a acestor două medii ar evidenția cel mai bine tocmai melanjul care observam că s-a petrecut la nivelul mentalitarului și al practicii indivizilor. Ritualul pregătirii și încheierii căsătoriei în

⁶ Nicolae Constantinescu. 1987. *Relațiile de rudenie în societățile tradiționale*. Reflexe în folclorul românesc. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, p. 79.

mediul rural mi-a folosit tocmai pentru a avea un termen de referință față de ceea ce s-ar putea numi o perspectivă mai „tradiționalistă” asupra înrudirii, dorind ca analiza mea să ia în considerare atitudinile, reprezentările și practicile actuale asupra căsătoriei și nu pe cele de referință din marile monografii. În ceea ce privește mediul rural, acesta reprezintă chiar și astăzi un teren aparte pentru cercetătorii în științele sociale deoarece, la fel ca în mediul urban, s-au resimțit și aici marile transformări la nivel sociocultural; în schimb, mentalitarul comunităților rurale s-a dovedit a fi mult mai rezistent în față acestor schimbări. În mediul rural, căsătoria este încă privită ca o modalitate de alianță care atrage într-o rețea de înrudire trei familii: a soțului, a soției și a nănașilor. În mediul rural se poate vorbi încă despre nuntă ca eveniment ce privește toată comunitatea, focusat pe participanți într-o măsură chiar mai mare decât pe miri. În ceea ce privește nunta în mediul urban actual, aceasta vorbește mult mai mult despre miri și preferințele lor, decât despre comunitate. Nunțile în mediul urban au din ce în ce mai mult tendința de a vorbi despre procesul de individualizare a ritualului și a fenomenului de căsătorire în sine. În mediul urban, atunci când vorbim despre o căsătorie, vorbim în termenii unui moment solemn, ce are conotații multiple la nivel simbolic atât asupra mirilor, cât și asupra celor care de la momentul nunții se vor afla în noi raporturi de înrudire. O nuntă în mediul rural oglindește reminiscențe care vin din trecutul tradiției ce devorează acum, încet-încet, toate posibilele alegeri ale mirilor *vis-à-vis* de cum ar dori ei ca această ceremonie să se petreacă. Nu în ultimul rând, atât în mediul urban, cât și în cel rural, căsătoria rămâne cel mai activ proces prin care sunt create și reconfigurate noi raporturi de înrudire, raporturi care vor putea fi valorificate apoi în diferite contexte sociale. În societatea actuală, în care biologicul tinde din ce în ce mai mult să devină o noțiune la fel de relativă precum celelalte din domeniul înrudirii, căsătoria rămâne o variantă validă de generare de noi raporturi de înrudire.